

ВІННИЦЯ — місто обласного значення, адміністративний, економічний, культурний центр Вінницької області, райцентр, один із старовинних осередків Поділля. Знаходиться на берегах Пд. Бугу при впадінні в нього правої притоки Вишні та лівої — Віннички, за 260 км від Києва. Залізнична ст., 3 автовокзали, аеропорт. Площа 68,7 км². Насел. 356 665 осіб (2001, складає 95,3 % до 1989): українців — 73 %, проживають також росіяни, білоруси, євреї, поляки та ін. Місто розділене на 3 р-ни (Ленінський, Староміський, Замостянський). На берегах Пд. Бугу (до поч. 19 ст. — р. Бог) та його приток, що в межах тер. В. і приміс. зони, виявлено поселення трипіл. культури, скіф. городища, поселення черняхів. культури та осередки давньорус. епохи — початкові центри розселення в регіоні посілого землеробства. Археол. знахідки в межах В. свідчать про існування слов'ян. поселення та городища від часів першого розселення (черняхів. культури) до часів Київської Русі. Згадування В. у відомому Списку міст руських — у пн. новгород. переліку «А се имена всем градом рускым далним и ближним» (до 1390), що описував фактичні контури Русі 11–13 ст., та сх.-слов'ян. пам'ятки археології 3–13 ст. в межах В. свідчать про вірогідність становлення міста внаслідок політ. діяльності княжих часів (суперництво Галиц., Київ. та Чернігівського столів за вплив на Бозький уділ, або «Болоховську землю») та еволюції давньорус. громади з оборонно-госп. центром — м. Веніца, або Веніча. Після навали орд Батия формування сталого отаман. центру В. розпочалося бл. 1354 внаслідок перших антиордин. успіхів Брацлавщини під проводом Дмитра у спілці з угорцями та поляками (за хронікою М. Віллані). За історіограф. традицією, тривалий час першою писем. звісткою про В. вважали повідомлення литов. літопису, за яким бл. 1363, після перемоги на Синіх Водах військ під проводом Великого князя Ольгерда над татарами та їх союзниками, племінники Великого князя Юрій, Олександр, Федір та Костянтин Корятівичі одержали регіон і відбудували поділ. міста. За князювання Корятівичів могли бути відновлені фортифікації, але місто як соц.-екон. організм існувало напередодні; також литов. замок мав з'явитися чи був укріплений після взяття Поділля Великим князем Вітовтом та посадження старости у В. (1393). Остаточ. розрив сусід. відносин краю з ординцями призвів до порубіж. становища В. У період 1400–1569 В. зазнала понад 30 спустошливих нападів татар. Бл. 1510 староста брацлавський та вінн. князь К. Острозький збудував новий замок в ін. місці, на неприступ. скелі (за археол. даними, у колиш. давньорус. осередку 13 ст.). 1541 насел. В. та Брацлава брало участь в антистаростян. ви-

ступі. Після Люблін. унії 1569 В. потрапила під владу Польщі. Під час спалення замку татарами 1580 загинули грамоти та права міщан В., що надавалися литов. урядом до Люблін. унії. Через непокору брацлав. козаків та міщан владі польс. короля 1598 до В. переносять столицю Брацлав. воєводства Речі Посполитої. Від поч. 17 ст. активізується будівництво установ влади, римокатол. монастирів, торг.-ремісн. будов на правобереж. території — в «Новому місті», під захистом нової фортеці на штуч. о-ві Кемпа, на противагу лівобереж. «Старому місту». 1610 засн. єзуїт. місію (згодом — колегіум), 1616 — православні монастир та колегіум. 1640 В. підтверджено привілеї за Магдебур. правом. На поч. Нац. революції у липні 1648 козац. загони на чолі з М. Кривоносом звільнили В. від польс. влади.

Визначальною подією в історії міста був розгром польс. війська 1651 козац. полками під проводом І. Богуна. У грудні 1653 місто відвідав Б. Хмельницький. У 1653–67 В. — полкове місто. За Андрусівським договором 1667 місто поверталося під владу Польщі. За Бучацьким мирним договором 1672 В. потрапила під владу Османської імперії, і лише за Карловицьким мирним договором 1699 Польща повернула собі контроль над містом. 1697 польс. сейм своєю постановою скасував усі права руської (укр.) мови, 1699 ліквідував козацтво на Брацлавщині та Київщині. 1790 міщани В. одержали підтвердження магдебур. привілеїв. Протягом 18 ст. Вінниччина була базою гайдамац. руху. Від 1793 В. входить до складу Рос. імперії. 1793–97 — центр Брацлав. намісництва, від 1797 — повітове місто Поділ. губ. На поч. 1798 у місті запроваджується «Городовое положение», за яким до міського товариства, з виборною заг. думою, увійшли всі мешканці незалежно від національності та реліг. приналежності, які мали нерухоме майно, члени цехів і гільдій. Міський магістрат мав обмежені функції, підпорядковувався губерні. владі. 1846 утвор. міську думу, яка отримала муніцип. функції магістрату. 1861 міські магістрати як станові суди для міщан ліквідовано. 1870 скасовано стан. принцип виборів до міської думи та запроваджено майн. ценз. 1874 створ. виконав. орган — міську управу, яку призначала Дума. На розвиток В. кін. 19 — поч. 20 ст. вплинули плідна діяльність міського голови М. Оводова (1899–1917) та міського арх. Г. Артинова (1900–19). В роки укр. революції 1917–20 певний час В. була місцем перебування уряду УНР (1919). В 1920–30-і рр. перебирає значення адм. центру Поділля у Кам'янця-Подільського. Від 1923 В. — центр округу, від 1932 — новоутвор. Вінн. обл. За часів нім.-фашист. окупації (19 липня 1941 — 19 березня 1944) діяли осередки підпіл. та партизан. боротьби. У липні

1943 нім. окупац. влада відкрила багатотис. поховання загиблих від рук чекістів 1937–38 (див. [Вінницька трагедія 1937–38](#)). Миська рада 1993 повернула місту старовин. герб: затверджені великий та малий герби і хоругва. Пром. підприємства: швейна ф-ка «Володарка», ф-ка худож. виробів «Вінничанка», «Вінницький інструментальний завод», «Вінн. експериментал.-мех. завод», «Вінн. завод трактор. агрегатів», «Вінн. олійно-жир. комбінат», «Вінн. завод автоелектрообладнання», «Вінн. завод “Кристал”», «Міськмолокозавод», кондитер. ф-ка та ін. У місті — 33 заг.-осв. школи, 46 дитсадків, 10 серед. спец. закладів, 3 муз. школи, 20 ДЮСШ, вечірня школа, тех. ліцей, 5 початк. спеціаліз. мистец. навч. закладів, [Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Леонтовича](#), [Вінницький державний аграрний університет](#), [Вінницький національний медичний університет ім. М. Пирогова](#), [Вінницький національний технічний університет](#), [Вінницький фінансово-економічний університет](#), [Вінницький проектний інститут](#), Вінн. НДІ відеотермінальної техніки; 21 б-ка, зокрема [Вінницька обласна медична бібліотека](#), [Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека](#), Палац мистецтв «Зоря», кіно-концертна зала «Райдуга», кінотеатр ім. М. Коцюбинського, Будинок офіцерів; [Вінницька обласна філармонія](#), [Вінницький академічний обласний музично-драматичний театр ім. М. Садовського](#), «Золотий ключик» [Вінницький обласний театр ляльок](#); [Вінницький обласний художній музей](#), [Вінницький обласний краєзнавчий музей](#), [Вінницький літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського](#), [Пирогова М. І. музей-садиба](#); центр. стадіон, парк культури і відпочинку з полем для хокею на траві, атракціонами; 7 готелів, відділ. 10-ти банків. Реліг. громади: 30 — УПЦ МП, 10 — УПЦ КП, 3 — УАПЦ, рос. православ. старообрядниц. церкви, 5 — РКЦ, УГКЦ, 5 — юдеїв, 8 — РУНВіри, 6 — євангел. християн-баптистів, 5 — християн віри євангельської, 4 — адвентистів сьомого дня. У В. розташ. центр громади РУНВіри. Виходить г. [«Вінницькі вісті»](#). Серед пам'яток архітектури — комплекс «Мури» (споруди домініканського та

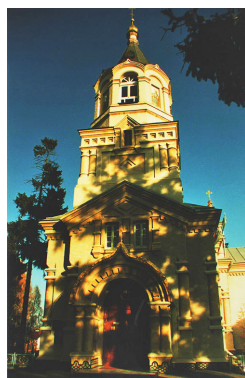
езуїтського монастирів 17–19 ст.), Свято-Преображенський собор (1758), Свято-Миколаївська церква (1746), монастир капуцинів (1760, нині костел Пресвятої Діви Марії), водонапірна башта (1912, нині Музей пам'яті воїнів, загиблих у Афганістані), собор Різдва Богородиці (19 ст.). Встановлено пам'ятники [М. Коцюбинському](#), М. Пирогову, В. Стусу, Героям Рад. Союзу [І. Бевзу](#) та [Л. Ратушній](#). У місті народилися академік НАНУ А. Шлепаков, чл.-кор. НАНУ [Ю. Зозуля](#), чл.-кор. АН СРСР [П. Рутберг](#), чл.-кор. АМНУ [Є. Педаченко](#), д-р істор. н., ректор (1987–98) Бердян. пед. інституту [Ю. Лизогуб](#), д-р мед. н., дир. бароцентру Одес. НДІ мор. медицини [К. Осташков](#), ректор (1984–2002) Терноп. фінанс.-екон. інституту, політ. діяч [О. Устенко](#); дипломати [В. Крижанівський](#) та А. Орел, політ. діяч [О. Зарубінський](#); біблієзнавець, перекладач [І. Хоменко](#), літературознавці, перекладачі [О. Жовтіс](#), [М. Коцюбинська](#), К. Хоменко, письменники М. Коцюбинський, [К. Калитко](#), [В. Петльований](#), [І. Федоров](#); художники [Н. Альтман](#), [А. Васкевич](#), [А. Дутківська](#), [М. Мігрін](#), А. Сорока; нар. арт. України [С. Крупник](#), засл. арт. України [М. Драк](#), [Г. Чеботарьова](#), [Наум](#) та [Семен Калиновські](#), [І. Кучер](#), [В. Прусс](#); спортсмени [С. Гаврилюк](#) (дзюдо, вільна боротьба), [П. Горлатов](#) (рукопаш. бій), [Ф. Ляховський](#) (веслування на байдарках і каное), [Г. Маркушевська](#) (гандбол), [Є. Маслов](#) (плавання), [Р. Підгорний](#), [С. Чернявський](#) (обидва — велоспорт), гол. тренер Нац. збірної команди України зі спорт. акробатики [Л. Голяк](#), гол. тренер Нац. Олімп. збірної команди з боксу [Л. Лоївський](#); військовий діяч (генерал-майор) [В. Гречанінов](#), Герой Радянського Союзу [В. Шарапа](#) та ін. У 1920-х рр. працював укр. громад. діяч, історик, дир. Вінн. філії Всенар. б-ки ВУАН [В. Отамановський](#).

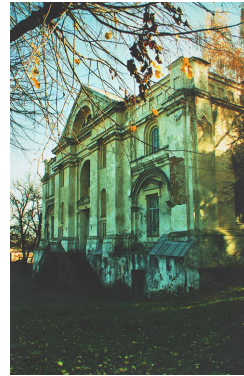
Рекомендована література

1. Бируля О. Архитектурна історія Вінниці. В., 1930.

[С. О. Царенко](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Вінниця / С. О. Царенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-34658>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).